

עין תחת עין – תפקידו של עונש
ר' מ. נבון

ויקרא כד (יז) ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת: (יח) ומכה נפש בהמה ישלמנה נפש תחת נפש: (יט) ואיש כי יתן מום בעמיתו כפאשר עשה כן יעשה לו: (כ) שבר תחת שבר עין תחת עין שן תחת שן כפאשר יתן מום באדם כן ינתן בו: (כא) ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת:

שמות כא (יח) וכי יריבו אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף ולא ימות ונפל למשכב: (יט) אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה רק שבתו יתן ורפא ירפא: ס ... (כב) וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה וינצאו ילדיה ולא יהיה אסון ענוש יענש כפאשר ישית עליו בעל האשה ונתן בפללים: (כג) ואם אסון יהיה ונתתה נפש תחת נפש: (כד) עין תחת עין שן תחת שן יד תחת יד רגל תחת רגל: (כה) כוניה תחת כוניה פצע תחת פצע חבורה תחת חבורה: ס

Fiddler On the Roof

Villager: An eye for an eye, and a tooth for a tooth.

Tevye: Very good. That way the whole world will be blind and toothless.

הכתב והקבלה (ויקרא כד:יט), ר' יעקב מקלנברג [1785-1865]

פרשה זו קשה מאד כי לפי פשטות הדברים נראה ברור שהחובל בחבירו חייבתו הורה עונש בגופו, כאמר "כאשר עשה כן יעשה לו, שבר תחת שבר וגו'", ואמר עוד "כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו" – **ודבר זה יתנגד אל טבע האדם ודעתו ...**

C. Townsend, "An eye for an eye? The morality of punishment"

Punishment is a universal phenomenon. No human society confronted with infringements of its laws and customs leaves itself powerless to impose sanctions. For all this accumulated experience of dealing with offenders, punishment remains a problematic matter under constant debate.

- **Utilitarians** – maximize net benefits of penal system for society – reduce crime.
- **Retributivists** – punishment should be imposed, regardless of beneficial consequences.
- **Communicative** – message to offender, to victim, to society
 - **Denounce** – instrumental: to reduce crime (U); expressive: simply to condemn (R)
 - **Educate** – public to values, offender to values.

בבא קמא פג:--פד.

• **טקסטואלי**

... יכול סימא את עינו – מסמא את עינו, קטע את ידו – מקטע את ידו, שיבר את רגלו – משבר את רגלו? תלמוד לומר (ויקרא כ"ד) "מכה אדם ומכה בהמה" – מה מכה בהמה בתשלומין – אף מכה אדם בתשלומין.

ואם נפשך לומר (רש"י: ואם יש לך להשיב ולהקשות כלום על טעם זה, צא ולמד ממדרש אחר) הרי הוא אומר (במדבר ל"ה) "ולא תקחו כפר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות" – לנפש רוצח אי אתה לוקח כופר, אבל אתה לוקח כופר לראשי אברין שאין חוזרין...

... רב אשי אמר: אתיא "תחת" – "תחת" משור. כתיב הכא (= כאן) "עין תחת עין", וכתוב התם (שם, שמות כ"א, ל"ו): "שלם ישלם שור תחת שור", מה להלן ממון אף כאן ממון.

• **פרקטי**

...ר' שמעון בן יוחי אומר: "עין תחת עין" – ממון. אתה אומר ממון, או אינו אלא עין ממש? הרי שהיה סומא (המכה הוא סומא) וסימא (את עין חברו), קיטע וקיטע, חיגר וחיגר (שחיגר הכה חברו ועשאו לחיגר), האיך אני מקיים בזה: "עין תחת עין"? והתורה אמרה (ויקרא כ"ד, כ"ב) "משפט אחד יהיה לכם" – משפט השווה לכולכם...

... תנא דבי חזקיה: "עין תחת עין", "נפש תחת נפש", ולא נפש ועין תחת עין, דבהדי דעוור ליה נפקא ליה נשמתיה (כשיעוורוהו – תצא נשמתו וימות)...

הכתב והקבלה, בנו ג'קובס, נחמה ליבוביץ', ועוד – ממון מניתוח הטקסט

שבת סג:א

אין מקרא יוצא מידי פשוטו.

רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק א

הלכה ג - זה שנאמר בתורה כאשר יתן מוס באדם כן ינתן בו אינו לחבול בזה כמו שחבל בחבירו אלא שהוא **ראוי** לחסרו אבר או לחבול בו כמו שעשה ולפיקך משלם נזקו, והרי הוא אומר +במדבר ל"ה ל"א+ ולא תקחו כופר לנפש רוצח, לרוצח בלבד הוא שאין כופר אבל לחסרו איברים או לחבלות יש כופר.

הלכה ה - ומנין שזה שנאמר באיברים עין תחת עין וכו' תשלומין הוא, שנאמר +משפטים כ"א כ"ה+ חבורה תחת חבורה ובפירוש נאמר **וכי יכה איש את רעהו באבן או באגרוף וגו' רק שבתו יתן ורפא ירפא**, הא למדת שתחת שנאמר בחבורה תשלומין, והוא הדין לתחת הנאמר בעין ובשאר איברים.

הלכה ו - אע"פ שדברים אלו נראים מענין תורה שבכתב כולן מפורשין הן מפי משה מהר סיני וכולן הלכה למעשה הן בידינו וכזה ראו אבותינו דנין בבית דינו של יהושע ובבית דינו של שמואל הרמתי ובכל בית דין ובית דין שעמדו מימות משה ועד עכשיו.

ספר מורה הנבוכים חלק שלישי פרק מא

עונש כל חוטא לזולתו בכלל שיעשה בו כמו שעשה בשהו, אם הזיק בגוף ינזק בגופו, ואם הזיק בממון ינזק בממונו, ויש לבעל הממון למחול ולהקל, אמנם ההורג לבד לחוזק חטאתו אין מקילין לו כלל ולא ילקח ממנו כופר, ולא רץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו, ומפני זה אילו חיה הנהרג שעה אחת או ימים והוא מדבר ושכלו טוב ויאמר הניחו הורגי הנה מחלתי וסלחתי לו אין שומעים לו, אבל נפש בנפש בהכרח, בהשוות הקטן לגדול והעבד לבן חורין והחכם לסכל, שאין בכל חטאת האדם יותר גדול מזה. ומי שחסר אבר יחוסר אבר, כאשר יתן מוס באדם כן ינתן בו, ולא תטריד רעיוןך בהיותנו עונשים הנה בממון, כי הכונה הנה לתת סבת הפסוקים ולא סבת דברי התלמוד, ועם כל זה יש לי במה שאמר בו התלמוד דעת ישמע פנים בפנים, **והמכות אשר א"א לעשות כיוצא בס בשה דינס בתשלומין, רק שבתו יתן ורפא ירפא**, ומי שהזיק בממון ינזק בממונו כשעור ההוא בשהו, אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו, רוצה לומר הדבר אשר לקח וילקח ממנו כיוצא בו, ודע כי כל אשר יהיה מן העבירה והחטא יותר נמצא ויותר קרוב להעשות ראוי שיהיה ענשו יותר קשה **כדי שימנעו ממנו**, והענין שאינו נמצא רק מעט עונשו יותר קל, ומפני זה היה תשלומי גונב צאן כפל תשלומי שאר המטלטלים, רוצה לומר תשלומי ארבעה, ובתנאי שהוציאם מתחת ידו במכר או ששחטם, מפני שמנהגם הוא על הרוב תמיד להיותם בשדות וא"א לשמרם כמו ששומרים הדברים שבתוך המדינה, ומפני זה מדרך הגונבים אותם שימהרו למכרם עד שלא יודעו אותם, או לשחוט אותה בעבור שתשתנה צורתם, ומפני זה היה עונש הענין הנמצא יותר גדול, ותשלומי גנבת הבקר הוסיף בו אחד מפני שגנבתן קלה יותר, כי הצאן ירעו מקובצים ואפשר לרועה לשומרם ויותר מה שאפשר לגנבם הוא בלילה, אמנם הבקר ירעו מפוזרים מאד, כבר נזכר זה בספר העבודת הנבטי"ה וא"א לרועה לשומרם ותרבה בהם הגנבה, וכן דין עדים זוממים שיעשה בהם כמו שחשבו לעשותו בשהו, אם חשבו להרוג יהרגו, אם חשבו להכות יוכו, אם חשבו לחייב ממון יחויבו ממון בשהו, **הכוונה בכל זה להשוות העונש והעבירה**, וזהו הענין היות המשפטים צדיקים ג"כ. ואמנם היות הגזלן לא יחויב לשלם דבר נוסף על צד הקנס, שהחומש אינו רק לכפרה על שבועת השקר אבל על גזלתו אינו מוסיף כלום, הוא מפני מיעוט מציאות הגזל, שזק הגנבה יותר נמצא מן הגזל, שהגנבה אפשר בכל מקום והגזל א"א בתוך המדינה כי אם בקושי, ועוד שהגנבה אפשר בדברים הגלויים ובדברים המוצנעים והגזל א"א אלא בנגלה, ואפשר לאדם להשמר מן הגזל ולעמוד כנגדו וא"א כן עם הגנב, ועוד שהגזלן ידוע ויבוקש וישתדלו להוציא מידו מה שלקח והגנב אינו ידוע, ומפני אלו הסבות כלם חייבו הגנב קנס ולא חייבו הגזלן קנס:

הקדמה דע שגודל העונש וחזוק צערו וקטנותו וקלות סבלו, יהיה בבחינת ארבעה דברים. הראשון גודל החטא, שהפעולות שיבא מהם הפסד גדול עונשם גדול, והמעשים שהפסדם מועט עונשם מועט, והשני רוב המצאו, שהדבר שהוא נמצא יותר ראוי שימנע בעונש חזק, אמנם מה שימצא מעט, במעט מן העונש עם מיעוט המצאו מספיק במניעתו. והשלישי רוב ההסתה בדבר, שהענין שהאדם ניסת בו יותר, להיות התאוה מביאה אליו מאד, או לרוב ההרגל, או שיש בהנחתו צער גדול, בידוע שלא ימנע ממנו אלא על יראת דבר גדול. והרביעי קלות עשות המעשה ההוא בהסתה ובהעלם בענין שלא ירגיש בו זולתו, כי מניעת זה א"א אלא ביראת עונש גדול וחזק.

ר' מרדכי ברויאר, מגדים כ"ד

אולם אע"פ שדין "עין תחת עין" איננו יכול להתקיים למעשה, לא נמנעה התורה מלכתוב אותו. שכן אילו כתבה התורה רק הדין הנוהג למעשה – שהחובל חייב לפצות את הנחבל על נזקו – היינו מבינים מתוך כך, שדין החובל בחברו הוא כדין המזיק את רכושו. וכשם שהמדליק את גדישו של חבירו תיקן את כל נזקו אחרי ששילם את דמי הגדיש, כן הדבר גם במי שסימא את עין חברו: דיו שישלם את דמי העין, ובכך כבר תיקן את כל חטאו. משום כך כתבה התורה: "עין תחת עין", ובכך ביטאה את העונש, שהחובל יראוי לו על שהטיל מוס בחברו. ואע"פ שאין העונש הזה יכול להתקיים בבית דין של מטה, הרי הוא תלוי ועומד בבית דין של מעלה. משמייס ייפרעו ממנו על חטאו, כל עוד חברו זועק על החמס שנעשה לו. והוא הדבר, שחכמים אמרו במשנה: "אע"פ שהוא נותן לו, אין נמחל לו עד שביקש ממנו" (ב"ק צ"ב.).